

Ewelina WAŚKO-OWSIEJCZUK

Uniwersytet w Białymstoku

wasko-owsiejczuk@uwb.edu.pl

GLOBALIZACJA TORTUR – O PROGRAMIE TAJNYCH WIĘZIEŃ CIA NA ŚWIECIE

ABSTRACT

Globalization of torture – secret CIA prisons around the world

A report published in December 2014 by the Senate Select Committee on Intelligence sparked enormous excitement and discussion on many levels: legal, ethical, political. It confirmed information that had appeared in the media many years earlier. The purpose of this article is to analyze the key points of view on programs connected with the war on terror: CIA secret detention and extraordinary rendition, and the enhanced interrogation techniques. Important in this discussion is the formal presentation of “black sites,” which were facilitated by President George W. Bush and his associates. Analysis of the report of the Senate Select Committee on Intelligence casts a shadow on the anti-terrorism activities carried out by the CIA, and raises many questions: how far have Americans gone in violating international law, on the grounds of providing safety? Why, despite the low efficiency of secret CIA programs, were they continued? Last but not least, the rhetorical question is: will “world policeman” rise to the task and prosecute those responsible for the torture of people?

Słowa kluczowe: Stany Zjednoczone Ameryki, George W. Bush, bezpieczeństwo, tortury, Centralna Agencja Wywiadowcza

Keywords: United States of America, George W. Bush, security, torture, Central Intelligence Agency

WPROWADZENIE

Zamachy terrorystyczne przeprowadzone w Stanach Zjednoczonych 11 września 2001 r. wprawiły w konsternację zarówno Amerykanów, jak i całą społeczność międzynarodową. Zaskoczeniem był fakt, iż najsilniejsze militarnie państwo na świecie¹ zostało zaatakowane na własnym terytorium, kilka razy tego samego dnia, w niewielkich odstępach czasu. Obok pytania: jak to się mogło stać? stawiano kolejne: co teraz robią Amerykanie? jakie będą pierwsze kroki supermocarstwa? Na odpowiedź nie trzeba było długo czekać, ponieważ już następnego dnia George W. Bush zapowiedział wykorzystanie wszystkich możliwych środków w celu ukarania sprawców i osób ich wspierających. Sprawiedliwości miało stać się zadość². 14 września 2001 r. prezydent USA ogłosił stan wyjątkowy, w efekcie poszerzając zakres władzy wykonawczej³, kładąc jednocześnie podwaliny prawne pod wojnę z terroryzmem, którą wypowiedział podczas emocjonującego przemówienia przed Kongresem 20 września, zaznaczając przy tym: *Nasza wojna z terroryzmem zaczyna się od Al-Kaidy, ale na niej się nie skończy. Nie skończy się, dopóki każda grupa terrorystyczna o globalnym zasięgu nie zostanie znaleziona, zatrzymana i pokonana*⁴.

DROGA FORMALNA DO „BLACK SITES”

Aby ułatwić służbom bezpieczeństwa prowadzenie działań antyterrorystycznych, administracja Busha wprowadziła liczne zmiany w prawodawstwie. Już sześć dni po zamachach 9/11⁵ prezydent podpisał tajny dokument (*Memorandum of Notification* – MON), zezwalając dyrektorowi Centralnej Agencji Wywiadowczej (Central Intelligence

¹ Wydatki USA na cele wojskowe w 2000 r. stanowiły 37% całkowitych wydatków światowych na ten cel. Amerykanie wydawali na obronę rocznie blisko 300 mld dolarów. Za kadencji prezydenta George’a W. Busha wydatki na ten cel uległy zwiększeniu ponad dwukrotnie. Szerzej zob. E. Sköns i in., *Military Expenditure and Arms Production*, [w:] *SIPRI Yearbook 2001. Armaments, Disarmaments and International Security*, Oxford 2001, s. 223 i nast.; A. Shah, *World Military Spending*, Global Issues, 30 VI 2013, [online] <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>, 18 XII 2014.

² *National Day of Prayer and Remembrance for the Victims of the Terrorist Attacks on September 11, 2001*, The White House, 13 IX 2001, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010913-7.html>, 18 XII 2014.

³ Wprowadzenie stanu wyjątkowego na mocy *National Emergencies Act* poszerzyło zakres władzy prezydenta m.in. o możliwość zajęcia nieruchomości, wezwanie do działania Gwardii Narodowej, zatrudnianie bądź zwalnianie oficerów. Szerzej na temat uprawnień prezydenta podczas stanu wyjątkowego zob. H.C. Relyea, *Terrorist Attacks and National Emergencies Act Declarations*, Washington 2003, s. 1-6, *CRS Report for Congress*, RS21017.

⁴ G.W. Bush, *Address to a Joint Session of Congress and the American People*, The White House, 20 IX 2001, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, 18 XII 2014.

⁵ Skróć 9/11 odnosi się do ataków terrorystycznych przeprowadzonych 11 IX 2001 r. w USA.

Agency – CIA) na podjęcie działań mających na celu schwytanie i zatrzymanie osób, które stwarzają poważne zagrożenie dla obywateli i interesów USA lub planują zamachy terrorystyczne⁶. Jak donosił „New York Times”, memorandum po raz pierwszy upoważniło CIA do takich działań, jak porwanie, przetrzymywanie i przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm, kładąc podwaliny pod system tajnych więzień⁷.

21 października 2001 r. prezydent podpisał kontrowersyjną ustawę⁸ nazywaną w skrócie *Patriot Act*. Dokument dał szereg narzędzi i uprawnień agencjom bezpieczeństwa USA oraz prokuratorowi generalnemu, zezwalając na praktycznie niekontrolowane zakładanie podsłuchów, wgląd do dokumentacji finansowej, bilingów telefonicznych, kont internetowych, przeszukiwanie nieruchomości, jak również przetrzymywanie bądź deportowanie bez większej kontroli ze strony sądu obcokrajowców podejrzanych o terroryzm⁹. Nowe procedury, mechanizmy i narzędzia miały ułatwić namierzenie terrorystów, źródeł finansowania, rozbicie siatek, schwytanie osób ich wspierających. Drogę formalną do tajnych więzień CIA („black sites”¹⁰) otworzył rozkaz wojskowy prezydenta Busha z listopada 2001 r. w sprawie zatrzymania, traktowania i sądenia obcokrajowców¹¹ w wojnie z terroryzmem (*Military Order of November 13, 2001: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism*). Najważniejsze zmiany dotyczyły pozbawienia oskarżonych prawa do procesu przed niezawisłym sądem zarówno w USA, jak i w innym państwie, a nawet przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym. O winie, wymiarze kary, w tym o dożywociu i karze śmierci, miały rozstrzygać komisje wojskowe¹². Osoby podejrzane o prowadzenie

⁶ *The Senate Committee's Report on the C.I.A.'s Use of Torture*, „The New York Times” 2014, 9 XII, s. 11, [online] <http://www.nytimes.com/interactive/2014/12/09/world/cia-torture-report-document.html>, 18 XII 2014.

⁷ D. Johnston, *At a Secret Interrogation, Dispute Flared Over Tactics*, „The New York Times” 2006, 10 IX, [online] http://www.nytimes.com/2006/09/10/washington/10detain.html?pagewanted=all&_r=0, 18 XII 2014.

⁸ Ustawa była szeroko krytykowana za naruszanie praw i swobód obywatelskich. Szerzej zob. A. Mania, P. Laidler, *Kontrowersje wokół „The USA Patriot Act”*, „Sprawy Międzynarodowe” 2004, nr 3, s. 56-69; Ph. Shenon, *Report on USA Patriot Act Alleges Civil Rights Violations*, „The New York Times” 2003, 21 VII, [online] <http://www.nytimes.com/2003/07/21/politics/21JUST.html?src=pm&pagewanted=1>, 18 XII 2014.

⁹ Szerzej zob. E. Waśko-Owsiejczuk, *Polityka bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 2001-2009*, Kraków 2014, s. 193 i nast.

¹⁰ *Black site jest to sekretny obiekt wykorzystywany przez wojsko i służby bezpieczeństwa jako więzienie i centrum przesłuchań, którego istnienia zaprzecza nawet sam rząd*. Zob. *Black site*, [w:] *Collins English Dictionary*, [online] <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/black-site>, 18 XII 2014.

¹¹ Rozkaz dotyczył osób niebędących obywatelami Stanów Zjednoczonych Ameryki, członków organizacji Al-Kaida, wspierających ich działania, przygotowujących zamachy na USA i ich obywateli. G.W. Bush, *Military Order of November 13, 2001: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism*, „Presidential Documents, Federal Register” 2001, Vol. 66, nr 222, s. 57831-57836.

¹² 21 III 2002 r. Departament Obrony określił procedury funkcjonowania komisji wojskowych. Miały one składać się z trzech do siedmiu członków, powołanych przez sekretarza obrony lub przez komisję przez niego ustanowioną. Wszyscy członkowie mieli być oficerami sił zbrojnych USA. Przewodniczącą

działalności terrorystycznej miały być przetrzymywane w wyznaczonym przez sekretarza obrony miejscu na terenie bądź poza granicami USA¹³.

Rozkaz naruszał fundamentalne prawa do sprawiedliwego procesu: brak konkretnych zarzutów (wystarczyło podejrzenie), prawa do złożenia zeznań czy apelacji. Zlekceważono i naruszono prawa człowieka poprzez zastosowanie arbitralnego aresztu, porwania i przymusowe transfery zatrzymanych oraz stosowanie wobec nich wzmocnionych technik przesłuchań, które w świetle prawa międzynarodowego uznane są za tortury. Oskarżonym odebrano możliwość kontaktu z prawnikiem i rodziną¹⁴. Chociaż w dokumencie mowa była o obcokrajowcach, to jak się okazało, również obywatele USA byli przetrzymywani przez bliżej nieokreślony czas, w różnych miejscach, bez prawa do adwokata, postawionych zarzutów czy procesu. Wystarczyło, że prezydent Bush nadał im status „wrogich kombatantów” (*enemy combatants*)¹⁵.

Nie był to termin nowy, ponieważ zgodnie z międzynarodowym prawem humanitarnym i praktyką państw w zakresie prowadzenia działań wojennych osoby uznane za „wrogich kombatantów” mogą zostać zatrzymane na czas trwania konfliktu zbrojnego. Wprowadzono natomiast istotne rozróżnienie pomiędzy legalnymi i nielegalnymi kombatantami. Różnica sprowadzała się do tego, iż pierwszym przysługiwał status jeńców wojennych i ochrona na mocy III konwencji genewskiej¹⁶. Prezydent Bush uznał, iż osoby podejrzane o prowadzenie działalności terrorystycznej należy zaliczyć do grupy „nielegalnych wrogich kombatantów”, ponieważ byli członkami niepaństwowych grup – organizacji terrorystycznych, które nie są chronione przez III konwencję genewską. Pozbawienie ich prawa do kontaktu z rodziną i adwokatem, według administracji Busha, miało na celu ochronę przed przekazaniem ukrytych wiadomości wrogom Ameryki i gromadzenie informacji mających uniemożliwić kolejne zamachy w USA¹⁷.

Rozkaz wojskowy prezydenta spotkał się z ogromną krytyką. Wskazywano, że Biały Dom dąży do stworzenia wolnej od prawa *czarnej dziury*¹⁸. Amerykańska organizacja

cy miał być prawnikiem wojskowym. Zob. *Military Tribunals*, Constitutional Rights Foundation, [online] <http://www.crf-usa.org/america-responds-to-terrorism/military-tribunals.html>, 18 XII 2014.

¹³ G.W. Bush, *Military Order of November 13, 2001...* Zob. J.P. Pfiffner, *George W. Bush as Chief Executive*, [w:] *Assessing the George W. Bush Presidency. A Tale of Two Terms*, red. A. Wroe, J. Herberts, Edinburgh 2009, s. 30 i nast.

¹⁴ N. Arenas-Hidalgo, *The International Responsibility of EU in US „Extraordinary Renditions” of Suspected Terrorists*, [w:] *International Legal Dimension of Terrorism*, red. P.A. Fernández-Sánchez, Leiden 2009, s. 120-122, *International Humanitarian Law Series*, 23.

¹⁵ Szerzej zob. L. Fisher, *Detention and Military Trial of Suspected Terrorists: Stretching Presidential Power*, „Journal of National Security Law & Policy” 2006, Vol. 2, nr 1, s. 2 i nast.

¹⁶ *Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska)*, [w:] *Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku*, Dz.U. 1956, nr 38, poz. 175. Szerzej na ten temat zob. K. Dörmann, *The Legal Situation of „Unlawful/Unprivileged combatants”*, „International Review of the Red Cross” 2003, Vol. 85, nr 849, s. 45-73, [online] <https://doi.org/10.1017/S0035336100103521>.

¹⁷ W. Haynes, *Enemy Combatants*, Council on Foreign Relations, 12 XII 2002, [online] <http://www.cfr.org/international-law/enemy-combatants/p5312>, 19 XII 2014.

¹⁸ K. Roach, *The 9/11 Effect. Comparative Counter-Terrorism*, Cambridge–New York 2011, s. 198 i nast.

występująca w obronie praw człowieka i wolności obywatelskich American Civil Liberties Union (ACLU) zarzucała Bushowi przekroczenie uprawnień konstytucyjnych. Podkreślano, iż powołanie komisji wojskowych odbyło się bez autoryzacji Kongresu oraz bez formalnego wypowiedzenia wojny. Tym samym sądzeniem oskarżonych o terroryzm powinny zajmować się sądy cywilne. Prezydent znacznie poszerzył swoje uprawnienia. To on miał decydować o tym, kto jest podejrzany o terroryzm i powinien być zatrzymany, a nie instytucje wymiaru sprawiedliwości USA. Procesy oskarżonych często miały charakter tajny, a postępowanie dowodowe odbywało się bez możliwości ustosunkowania się oskarżonego do postawionych zarzutów i przedłożonych dowodów. Amerykańskie komisje mogły działać w różnych miejscach na świecie, co oznaczało, że postępowanie procesowe, wydanie i wykonanie wyroku mogło odbywać się chociażby w Pakistanie czy w Afganistanie. Obrońca nie był wybierany przez oskarżonego, tylko przez władze wojskowe USA. Co istotne, podczas rozprawy dopuszczalne były wymuszone zeznania uzyskane w wyniku torturowania oraz dowody zebrane w sposób nielegalny. Od wydanego wyroku nie przysługiwało odwołanie, a do uznania oskarżonego za winnego wystarczyło dwie trzecie składu komisji. Warto zauważyć, iż komisje wojskowe funkcjonują inaczej niż sąd cywilny. Po pierwsze, oficerowie wojskowi pełnią funkcję zarówno sędziego, jak i ławy przysięgłych. Po drugie, w przeciwieństwie do ławy przysięgłych w sądzie cywilnym, wyrok komisji wojskowych nie musi być przegłosowany jednomyślnie. Za karygodne praktyki ACLU uznała również przetrzymywanie podejrzanych bezterminowo bez prawa do procesu¹⁹. Decyzje o aresztowaniu, przeprowadzanie procesów, formowanie wyroków bez nadzoru zewnętrznego, rewizji sądowej, bez informowania opinii publicznej, mediów, a przede wszystkim bez autoryzacji Kongresu są niezgodne z zasadą „hamulców i równowagi” (*check and balance*²⁰), która miała ochraniać system polityczny USA przed nadużyciem władzy wykonawczej.

Urzędnicy Białego Domu podkreślali, że funkcjonowanie komisji jest konieczne do ochrony Amerykanów. Procesy przed sądem cywilnym stanowiłyby zagrożenie dla sędziów, członków ławy przysięgłych i świadków, którzy mogliby stać się łatwym celem dla terrorystów. Argumentowano, iż komisje wojskowe chronią przed ujawnieniem metod wywiadowczych służb bezpieczeństwa USA, w tym źródeł informacji, które w przypadku procesu przed sądem cywilnym zostałyby ujawnione. Wskazywano ponadto, iż terroryści nie są *normalnymi przestępcami, ale wrogimi agentami zaangażowanymi w zbrodnie wojenne przeciwko Amerykanom*. Podkreślano, iż po schwytaniu wroga numer jeden Ameryki – Osamy Bin Ladena – powinien odbyć się tajny proces

¹⁹ T.H. Edgar, *Memorandum to Congress on President Bush's Order Establishing Military Tribunals*, American Civil Liberties Union, 29 XI 2001, [online] <http://www.aclu.org/technology-and-liberty/memorandum-congress-president-bushs-order-establishing-military-tribunals>, 19 XII 2014.

²⁰ Zasada „check and balance” sprowadza się do kontroli i równowagi pomiędzy władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Tym samym ma nie dopuścić do sytuacji nadużywania władzy przez najważniejsze instytucje państwowe. Zgodnie z zasadą kompetencje organów państwowych powinny być tak rozłożone, aby zapewnić instytucjonalną równowagę. Szerzej zob. *Separation of Powers and Checks and Balances*, Legal Information Institute, Cornell Law School, [online] http://www.law.cornell.edu/anncon/html/art1frag1_user.html, 19 XII 2014.

przed komisją wojskową, ponieważ publiczne sądenie mogłoby zrobić z niego męczennika, w konsekwencji prowadząc do zwiększenia liczby ataków terrorystycznych²¹. Administracja Busha uważała, że tradycyjne postępowanie sądowe, jak chociażby jednomyślny werdykt ławy przysięgłych, w przypadku sądenia terrorystów byłby niemożliwy do zrealizowania. Wskazywano, że formułowanie wyroku w oparciu o tradycyjne dowody w postaci zeznań naocznego świadka w odniesieniu do działalności terrorystycznej jest bardzo rzadkie²².

GUANTANAMO – NIECHŁUBNY SYMBOL AMERYKAŃSKIEJ WOJNY Z TERRORYZMEM

Pomimo powszechnej krytyki prezydent USA mógł liczyć na wsparcie rodaków. Blisko 60% Amerykanów popierało sądenie podejrzanych o terroryzm przez komisje wojskowe²³. Poparcie społeczeństwa sprzyjało podejmowaniu kolejnych kontrowersyjnych decyzji. Już w styczniu 2002 r. rozpoczęto pierwsze transfery osób zatrzymanych, głównie podczas interwencji zbrojnej w Afganistanie²⁴, do bazy wojskowej USA na Kubie. Guantanamo stało się niechlubnym symbolem amerykańskiej wojny z terroryzmem. Od czasu pierwszego transferu łączna liczba więźniów w bazie w Guantanamo wynosiła 779, z czego ponad 500 zostało wypuszczonych jeszcze za kadencji prezydenta Busha. Tylko osiem osób zostało skazanych wyrokiem przez komisje wojskowe²⁵. Co oznacza, że zdecydowana większość była przetrzymywana bez procesu, a nawet postawienia konkretnych zarzutów. W kwietniu 2002 r. Amnesty International opublikowała raport dotyczący osób przetrzymywanych w amerykańskich więzieniach w Afganistanie i Guantanamo, w którym ostro skrytykowała rząd USA za nieprzestrzeganie prawa międzynarodowego. W dokumencie stwierdzono, że:

- więźniów przetrzymywano w nieludzkich warunkach, poddawano okrutnemu i poniżającemu traktowaniu;
- nie poinformowano ich o wszystkich prawach;
- zatrzymanym odmówiono dostępu do prawnika, nawet podczas przesłuchania;

²¹ E. Bumiller, D. Johnston, *Bush to Subject Terrorism Suspects to Military Trials*, „The New York Times” 2001, 14 XI, [online] <http://www.nytimes.com/2001/11/14/national/14DETA.html?pagewanted=1>, 20 XII 2014.

²² *Military Tribunals...*

²³ *Civil Rights and the War*, ABC News/Washington Post Poll, 27 XI 2001, [online] <http://abcnews.go.com/images/PollingUnit/872a1%20Civil%20Rights%20and%20the%20War.pdf>, 20 XII 2014.

²⁴ Interwencja zbrojna w Afganistanie rozpoczęła się 7 X 2001 r. Stanowiła odpowiedź na zamachy 9/11. Chociaż obok sił USA w misji wzięły udział oddziały brytyjskie oraz żołnierze Sojuszu Północnego, to operacja „Enduring Freedom” stanowiła swoisty pokaz siły i możliwości militarnych Amerykanów. Jej głównym celem było schwytanie Osamy Bin Ladena i innych członków Al-Kaidy, zlikwidowanie obozów szkoleniowych dla terrorystów oraz obalenie rządów talibów. Szerzej zob. E. Waśko-Owsiejczuk, *Polityka bezpieczeństwa...*, s. 188-191.

²⁵ *Guantanamo by the Numbers*, Human Rights First, 11 XII 2014, [online] <http://www.humanrightsfirst.org/sites/default/files/gtmo-by-the-numbers.pdf>, 20 XII 2014.

- odebrano im prawo odwołania do sądu w celu zakwestionowania legalności aresztowania;
- więźniom uniemożliwiono kontakt z rodziną;
- odebrano im prawo odwołania od wyroku do bezstronnego i niezawisłego sądu;
- przetrzymywano ich bez postawienia zarzutów i przeprowadzenia procesu;
- podważono zasadę domniemania niewinności poprzez publiczne wypowiedzi rządu USA zapewniające o winie osób zatrzymanych²⁶.

Stany Zjednoczone, nazywane „policjantem świata”, oskarżono o stosowanie tortur wobec więźniów, których poddawano m.in. podtapianiu, działaniu niskiej bądź bardzo wysokiej temperatury, deprywacji snu, wielotygodniowej izolacji, znęcaniu się fizycznym i psychicznym, rażeniu prądem, wstrzykiwaniu nieznanych substancji²⁷. Pomimo że w grudniu 2002 r. sekretarz obrony Donald Rumsfeld zatwierdził 17 „agresywnych technik przesłuchań”²⁸, które były wykorzystywane na więźniach w bazie w Guantanamo, prezydent Bush szedł w zaparte, twierdząc, że *Amerykanie nie stosują tortur*²⁹.

Transfer więźniów do Guantanamo wywołał ostrą krytykę wielu obcych rządów i organizacji chroniących prawa człowieka. Administracji Busha zarzucano łamanie prawa międzynarodowego. W odpowiedzi na zarzuty już na początku lutego 2002 r. prezydent Bush podpisał memorandum, które wyłączyło „nielegalnych wrogich kombatanów”, w tym członków Al-Kaidy i talibów, spod obowiązywania konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych z 1949 r. Uznawszy, iż wyżej wymienione przepisy dotyczą wyłącznie państw oraz sił zbrojnych walczących w ich imieniu³⁰, prezydent USA wskazał, że wojna z terroryzmem wymaga nowego podejścia do prawa wojny. Postanowił, iż żaden przepis konwencji nie będzie obowiązywał podczas konfliktu z talibami i Al-Kaidą w Afganistanie czy w innym miejscu na świecie. Bush uznał, że osoby zatrzymane nie kwalifikują się jako jeńcy wojenni, co za tym idzie nie podlegają

²⁶ Amnesty International, *Memorandum to the U.S. Government on the Rights of People in U.S. Custody in Afghanistan and Guantanamo Bay*, IV 2002, s. 2-3, [online] <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/053/2002/en>, 20 XII 2014.

²⁷ Amnesty International, *United States of America: Guantanamo and beyond: The Continuing Pursuit of Unchecked Executive Power*, 1 V 2005, [online] <https://www.amnesty.org/en/documents/amr51/083/2005/en>, 20 XII 2014.

²⁸ D. Priest, B. Graham, *Guantanamo List Details Approved Interrogation Methods*, „The Washington Post” 2004, 10 VI, s. A13, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A29742-2004Jun9.html>; J. Bravin, G. Jaffe, *Rumsfeld Approved Methods for Guantanamo Interrogations*, „The Wall Street Journal” 2004, 10 VI, [online] <http://www.wsj.com/articles/SB108682697155933408>, 20 XII 2014.

²⁹ R. Benedetto, *Bush Defends Interrogation Practices: „We Do Not Torture”*, „USA Today” 2005, 7 XI, [online] http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2005-11-07-bush-terror-suspects_x.htm, 20 XII 2014.

³⁰ Prezydent Bush uznał, iż talibom nie należy się status jeńców wojennych ze względu na to, że nie przestrzegają norm międzynarodowych, które podczas konfliktu zbrojnego są respektowane przez legalnych kombatanów. Uznano, że organizacje terrorystyczne, w tym Al-Kaida, nie są stroną konwencji genewskiej ani państwem, tym samym nie podlegają jej postanowieniom.

przepisom III konwencji genewskiej³¹, która gwarantuje m.in. nietykalność cielesną, zabrania okaleczania, okrutnego traktowania, torturowania, poniżania i upokarzania czy skazywania oraz wykonywania egzekucji bez uprzedniego wyroku sądu³².

Decyzja Busha wywołała gorącą dyskusję o granicach i znaczeniu prawa międzynarodowego. Chociaż Biały Dom twardo stał na stanowisku, iż status jeńca wojennego nie należy się zatrzymanym m.in. w więzieniu w Guantanamo, a wprowadzone zmiany mają na celu zapobieganie kolejnym zamachom, to krytycy wskazywali, że USA nie powinny same decydować o tym, kto taki status otrzyma. Tym samym wszystkie osoby zatrzymane powinny być uznane za przypuszczalnych jeńców wojennych, a decyzję o ich statusie powinien podejmować niezależny sąd. Parlament Europejski apelował bezskutecznie o ustanowienie specjalnej komisji w celu wyjaśnienia statusu prawnego osób zatrzymanych³³. Amnesty International argumentowała ponadto, że wszyscy zatrzymani mają prawo do informacji o postawionych zarzutach popełnienia przestępstwa oraz prawo do przeprowadzenia sprawiedliwego procesu, w innym przypadku powinni zostać zwolnieni z aresztu. Przetrzymywanie bez oskarżenia, oparte na domniemaniu, jest niezgodne z obowiązującym prawem³⁴. Wskazywano, że fundamentalne prawa człowieka należą się wszystkim ludziom bez względu na status, obowiązujące konwencje czy domniemane przestępstwa, a nawet najgorsze zbrodnie w postaci ludobójstwa. Zaliczono do nich m.in. prawo do otrzymania odpowiedniego pożywienia, opieki medycznej, bezstronnego procesu, humanitarnego traktowania, wykluczając znęcanie psychiczne i fizyczne oraz bezterminowe przetrzymywanie bez postawienia zarzutów³⁵. Również Komisja³⁶ powołana do zbadania okoliczności zamachów 9/11 widziała potrzebę

³¹ G.W. Bush, *Memorandum: Humane Treatment of Taliban and al Qaeda Detainees*, The White House, 7 II 2002, [online] http://www.pegc.us/archive/White_House/bush_memo_20020207_ed.pdf, 20 XII 2014.

³² *Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych...*

³³ J.K. Elsea, *Treatment of „Battlefield Detainees” in the War on Terrorism*, Washington 2007, s. 5 i nast., *CRS Report for Congress*, RL31367.

³⁴ Szerzej o dyskusji na temat „wrogich kombatanów” zob. też, *Detention of American Citizens as Enemy Combatants*, Washington 2004, s. 1-54, *CRS Report for Congress*, RL31724; U.S., *Critics Debate whether Detainees Are POWs*, CNN, 23 I 2002, [online] <http://edition.cnn.com/2002/US/01/22/ret.guantanamo.detainees/index.html>, 20 XII 2014; M. Sassòli, *The Role of Human Rights and International Humanitarian Law in New Types of Armed Conflicts*, [w:] *International Human Rights and Humanitarian Law. Pas de Deux*, red. O. Ben-Naftali, Oxford 2011, s. 39-42, *Collected Courses of the Academy of European Law*, 19/1; I. Venzke, *Legal Contestation about „Enemy Combatants”: On the Exercise of Power in Legal Interpretation*, „Journal of International Law & International Relations” 2009, Vol. 5, s. 155-184.

³⁵ T. Meisels, *Combatants – Lawful and Unlawful*, „Law and Philosophy” 2007, Vol. 26, nr 1, s. 64-65, [online] <http://dx.doi.org/10.1007/s10982-005-5917-2>.

³⁶ The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, w skrócie nazywana 9/11 Commission, była niezależną, ponadpartyjną jednostką powołaną przez Kongres pod koniec 2002 r. Obok zbadania okoliczności ataków Komisja przedstawiła w raporcie końcowym zalecenia mające nie dopuścić do kolejnych zamachów na terenie USA. Zob. The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, [online] <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/index.htm>, 21 XII 2014.

zmiany podejścia rządu USA do kwestii osób zatrzymanych w wojnie z terroryzmem. Uznawszy, że dotychczasowe decyzje i działania Busha mogą negatywnie wpłynąć na całą misję zwalczania terrorystów, Komisja zaleciła opracowanie wspólnego podejścia koalicji międzynarodowej do przetrzymywania i traktowania zatrzymanych, którzy nie podlegają prawu karnemu danego kraju³⁷.

Pomimo że administracja Busha uzasadniała wprowadzenie nowych przepisów względami bezpieczeństwa, to wydaje się, iż generalizowała problem, klasyfikując wszystkich zatrzymanych jako terrorystów, którzy nie podlegają prawu międzynarodowemu. Jak się okazało, wśród zatrzymanych znalazły się osoby niewinne, zatrzymane przez pomyłkę bądź w oparciu o fałszywe poszlaki. Jak wskazywał Lawrence B. Wilkerson, szef sztabu sekretarza stanu Colina Powella, wiele osób przetrzymywanych w Guantanamo było niewinnych. Niektórych więziono nawet 6-7 lat. To nie miało znaczenia, czy zatrzymany był niewinny. Ze względu na to, że mieszkał w Afganistanie i został złapany w pobliżu lub na terenie bitwy, musiał wiedzieć coś ważnego. Co więcej, Wilkerson zapewniał, że przywódcy amerykańscy wiedzieli, iż przetrzymują niewinnych ludzi, którzy nie byli związani z Al-Kaidą i talibami, a ich jedyną winą było to, że znaleźli się w niewłaściwym miejscu w niewłaściwym czasie. Wielu trafiło do więzienia w Guantanamo ze względu na korzyści finansowe; Amerykanie oferowali np. Pakistańczykom ponad 5 tys. dolarów za terrorystę, co skutkowało zatrzymywaniem osób zupełnie niewinnych. Z blisko 800 zatrzymanych za terrorystów uznano 24 osoby³⁸.

Jak wskazują niektórzy badacze, administracja Busha chciała przekonać opinię publiczną, że *więźniowie złapani podczas wojny z terroryzmem nie są uprawnieni do „normalnej” ochrony prawnej, zamiast tego powinni być objęci nadzwyczajnym reżimem stworzonym przez egzekutywę, w którym wszelka ochrona podejrzanych była po prostu kwestią łaski*³⁹. Stosując propagandę strachu, grożąc kolejnymi zamachami, współpracownicy prezydenta zapewniali, że trzymają niebezpiecznych terrorystów z dala od USA. Wróg był na tyle nieobliczalny i nieprzewidywalny, że wymagał od supermocarstwa odmiennego podejścia do prawa wewnętrznego i zewnętrznego. Wydaje się, że administracja Busha nie zważała na konsekwencje swych decyzji i działań. Zlekceważenie prawa międzynarodowego stworzyło niebezpieczny precedens. Skoro modelowa demokracja, wielokrotnie pouczająca inne narody, które nie przestrzegają praw człowieka, sama naruszyła obowiązujące normy i zasady, to co powstrzyma inne państwa

³⁷ The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *The 9/11 Commission Report*, 26 VII 2004, s. 379-380, [online] <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>, 4 I 2015.

³⁸ *Most Guantanamo Detainees Are Innocent: Ex-Bush Official*, CBC News, 19 III 2009, [online] <http://www.cbc.ca/news/world/most-guantanamo-detainees-are-innocent-ex-bush-official-1.804550>, 4 I 2015; J. Mintz, *Most at Guantanamo to Be Freed or Sent Home, Officer Says*, „The Washington Post” 2004, 6 X, s. A16, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A9626-2004Oct5.html>.

³⁹ L.N. Sadat, *A Presumption of Guilt: The Unlawful Enemy Combatant and the U.S. War on Terror*, „Denver Journal of International Law and Policy” 2009, Vol. 37, nr 4, s. 539-540, [online] <http://djilp.org/wp-content/uploads/2011/08/Sadat-Final.pdf>, 4 I 2015.

przed naśladowaniem działań USA? Dopuszczając się tortur, Stany Zjednoczone jako „policjant świata” utraciły wiarygodność wśród innych uczestników stosunków międzynarodowych.

TAJNE WIĘZIENIA CIA NA ŚWIECIE

Amerykańska baza na Kubie nie była jedynym miejscem przetrzymywania i przesłuchiwania podejrzanych o terroryzm. We wrześniu 2006 r. prezydent Bush potwierdził istnienie tajnych więzień CIA na świecie⁴⁰, jednak przecieki o nich pojawiły się w prasie już w grudniu 2002 r.⁴¹, a prawdziwą burzę wywołał „The Washington Post” w listopadzie 2005 r. Powołując się na doniesienia urzędników amerykańskich i zagranicznych, gazeta ujawniła, iż Centralna Agencja Wywiadowcza przetrzymywała i przesłuchiwała członków Al-Kaidy na terytorium państw m.in. Europy Wschodniej. Jak donosiła prasa, system tajnych więzień został ustanowiony przez CIA wraz z początkiem wojny z terroryzmem. Powołując się na bezpieczeństwo narodowe, działania agencji objęto ścisłą tajemnicą. Nie było wiadomo, kogo i jak długo przetrzymywano, w jakich krajach i warunkach, jakie metody przesłuchań wykorzystywano, jakie decyzje wobec zatrzymanych podjęto. W opinii pracowników agencji skuteczna obrona kraju wymagała przyznania CIA specjalnych uprawnień bez ograniczeń nałożonych przez prawo. Na prośbę Białego Domu gazeta nie opublikowała listy krajów Europy Wschodniej, które wzięły udział w programie tajnych więzień, z obawy, iż mogłyby stać się celem ataków terrorystycznych w ramach odwetu⁴². Choć w 2006 r. prezydent Bush, potwierdzając doniesienia o tajnych więzieniach CIA na świecie, podkreślił, że stanowiły główne narzędzie w wojnie z terrorystami⁴³, to sprawa „black sites” jest doskonałym przykładem na hipokryzję supermocarstwa. Otóż prawo amerykańskie zabrania przetrzymywania podejrzanych przez nieokreślony czas bez postawienia zarzutów, bez prawa do adwokata i procesu przed niezawisłym sądem, nie wspominając już o zakazie stosowania tortur. Tym samym Amerykanie postanowili wywieźć problem z łamaniem prawa za granicę, dopuszczając się tortur na terytorium innych państw.

Wydając zgodę na rozpoczęcie programu tajnych więzień (*secret detention program*), rząd USA przyznał jednocześnie Centralnej Agencji Wywiadowczej nowe uprawnienia do wydawania zatrzymanych w „trybie nadzwyczajnym” (*extraordinary rendition*), co oznaczało transfer podejrzanych z pominięciem legalnej procedury prawnej do

⁴⁰ Bush Admits to CIA Secret Prisons, BBC News, 7 IX 2006, [online] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5321606.stm>, 4 I 2015.

⁴¹ D. Priest, B. Gellman, *U.S. Decries Abuse but Defends Interrogations*, „The Washington Post” 2002, 26 XII, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/06/09/AR2006060901356.html>, 5 I 2015.

⁴² D. Priest, *CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons*, „The Washington Post” 2005, 2 XI, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/11/01/AR2005110101644.html>, 5 I 2015.

⁴³ Bush Admits...

aresztu obcego rządu. Jak wskazuje Open Society Foundations⁴⁴, *oba programy prowadzone poza granicami Stanów Zjednoczonych zostały zaprojektowane w taki sposób, aby przesłuchiwać zatrzymanych poza zasięgiem prawa, kontrolą publiczną i sądową. Tortury były ich symbolem*⁴⁵. W opublikowanym w 2013 r. raporcie *Globalizing Torture. CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition* wskazano, iż uruchomione programy naruszyły prawa człowieka poprzez takie działania, jak porwanie, zniknięcie zatrzymanych, transfer poza normalną procedurą w ramach tajnych lotów do nieznanych miejsc w różnych zakątkach świata, gdzie byli przetrzymywani w odosobnieniu, przesłuchiwani i poddawani torturom oraz nadużyciom. Pomimo że autorzy raportu winą za wymienione praktyki obarczyli ówczesne władze USA, podkreślono, iż odpowiedzialność nie kończy się na Stanach Zjednoczonych. Funkcjonowanie tajnych więzień i wydanie zatrzymanych w trybie nadzwyczajnym nie byłoby możliwe bez udziału licznych obcych rządów⁴⁶.

Według Open Society Foundations w ramach tajnych więzień CIA osoby podejrzane o terroryzm były przetrzymywane w Afganistanie, na Litwie, w Maroku, Polsce, Rumunii, Tajlandii i w bazie wojskowej w Guantanamo. Poddawano je „wzmocnionym technikom przesłuchań” (*enhanced interrogation techniques*), które dopuszczały m.in. oblewanie zimną wodą, ustawianie na wiele godzin w stresujących pozycjach, zamykanie w ciemnych i ciasnych pomieszczeniach, rozbieranie więźniów do naga, bicie, manipulowanie dietą. Opierając się na doniesieniach i wypowiedziach ekspertów, wojskowych, agentów bezpieczeństwa USA, w raporcie stwierdzono, iż wymienione techniki przełamывania oporu były nie tylko nielegalne, ale i nieskuteczne w pozyskiwaniu wiarygodnych zeznań. Używanie przemocy wzmacniało determinację zatrzymanych, co skutkowało większym oporem podczas przesłuchań bądź zmyśleniem zeznań⁴⁷.

Według autorów raportu w programie tajnych więzień CIA i wydawaniu zatrzymanych w trybie nadzwyczajnym w różny sposób partycypowały 54 państwa, od udostępniania na ich terytorium obiektów służących jako więzienia CIA, gdzie przetrzymywano, przesłuchiowano, torturowano „nielegalnych wrogich kombatanów”, poprzez udzielanie pomocy w złapaniu i przewożeniu zatrzymanych, umożliwiając CIA korzystanie z własnej przestrzeni powietrznej i lotnisk, aż po udzielanie pomocy wywiadowczej i dostarczanie niezbędnych informacji służbom USA. Rządy 54 państw zostały skrytykowane nie tylko za podjęte działania, ale również pasywną postawę wobec praktyk stosowanych przez agentów CIA wobec zatrzymanych, dając tym samym ciche przyzwolenie na torturowanie i przetrzymywanie więźniów bez postawienia zarzutów

⁴⁴ Open Society Foundations jest prywatną fundacją założoną w 1979 r. przez filantropa George’a Sorosa, której celem jest promowanie demokracji, praw człowieka i reform społeczno-ekonomicznych. Fundacja finansuje szereg programów na całym świecie, od zdrowia publicznego, poprzez edukację, aż po rozwój biznesu. Zob. *About Us*, Open Society Foundations, [online] <http://www.opensocietyfoundations.org/about>, 5 I 2015.

⁴⁵ A. Singh, *Globalizing Torture. CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*, red. D. Berry, New York 2013, s. 11.

⁴⁶ *Tamże*, s. 11-12.

⁴⁷ *Tamże*, s. 16-18.

i procesu sądowego. Wskazano przy tym, iż tylko jeden kraj – Kanada – poczuł się odpowiedzialny za swoje czyny i przeprosił ofiarę zatrzymania w trybie nadzwyczajnym na swoim terytorium. Tylko cztery kraje (Kanada, Szwecja, Australia i Wielka Brytania) zaoferowały rekompensaty osobom przetrzymywanym na swoim terytorium. Włochy są jedynym krajem, w którym pociągnięto do odpowiedzialności szefów wywiadu za współpracę z CIA, która uwzględniała m.in. porwanie⁴⁸. W tab. 1 przedstawiono w kolejności alfabetycznej listę 54 państw z uwzględnieniem ich roli i wsparcia udzielonego Centralnej Agencji Wywiadowczej.

Tabela 1. Państwa partycypujące w programie tajnych więzień CIA
i wydania zatrzymanych w trybie nadzwyczajnym

Państwo	Rola
Afganistan	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na utworzenie więzień CIA, gdzie przetrzymywano, przesłuchiwało i torturowano „nielegalnych wrogich kombatanów” – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Albania	<ul style="list-style-type: none"> – aresztowanie podejrzanych o terroryzm i transfer do innych krajów – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i wojskowej bazy lotniczej w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Algieria	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie w areszcie podejrzanych o terroryzm przekazanych przez CIA – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i wojskowej bazy lotniczej w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Arabia Saudyjska	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie podejrzanych o terroryzm – wydanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innego kraju
Australia	<ul style="list-style-type: none"> – udział w wydaniu podejrzanego w trybie nadzwyczajnym do innego państwa – udział w przesłuchaniach w Egipcie
Austria	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym – udział w wydaniu podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innego państwa
Azerbejdżan	<ul style="list-style-type: none"> – udział w zatrzymaniu i wydaniu podejrzanego w trybie nadzwyczajnym do innego państwa – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Belgia	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Bośnia i Hercegowina	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na zakładanie amerykańskich baz wojskowych, w których przetrzymywanych więźniów poddawano torturom – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Chorwacja	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym

⁴⁸ Tamże, s. 61-62.

Państwo	Rola
Cypr	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej, lotnisk i samolotów w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Czechy	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Dania	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Dżibuti	– zezwolenie na wykorzystanie terytorium do tajnego przetrzymywania więźniów – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym – udział w aresztowaniu, przetrzymywaniu oraz wydaniu podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innego państwa
Egipt	– aresztowanie, przesłuchiwanie, torturowanie osób podejrzanych o terroryzm – transfer podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innych krajów – udostępnienie Centralnej Agencji Wywiadowczej egipskich obiektów więziennych, które były wykorzystywane do przetrzymywania „nielegalnych wrogich kombatanów” – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Etiopia	– przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie podejrzanych o terroryzm
Finlandia	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Gambia	– aresztowanie, przetrzymywanie i przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm – wydanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innego państwa – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Grecja	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Gruzja	– schwytanie i przekazanie CIA podejrzanych o terroryzm – transfer więźniów w trybie nadzwyczajnym do innych krajów
Hiszpania	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Hongkong	– schwytanie, przetrzymywanie i przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm – transfer więźniów w trybie nadzwyczajnym do innych krajów
Indonezja	– zatrzymanie i transfer podejrzanych o terroryzm w trybie nadzwyczajnym – udział w przesłuchaniu zatrzymanych
Iran	– udział w schwytaniu i transferze podejrzanych o terroryzm do tajnych więzień CIA w Afganistanie
Irlandia	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Islandia	– zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym

Państwo	Rola
Jemen	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie podejrzanych o terroryzm na wniosek CIA – wydawanie więźniów w trybie nadzwyczajnym
Jordania	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie i wydanie podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innych krajów – przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie „nielegalnych wrogich kombatantów” – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Kanada	<ul style="list-style-type: none"> – dostarczenie informacji CIA umożliwiających zatrzymanie podejrzanego, który został przewieziony w trybie nadzwyczajnym do Syrii, gdzie poddano go torturom – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Kenia	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie i przetrzymywanie podejrzanych o terroryzm – udostępnienie obiektów do przesłuchiwania więźniów przez CIA – wydanie zatrzymanych w trybie nadzwyczajnym do innych krajów
Libia	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym – przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie podejrzanych o terroryzm
Litwa	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na utworzenie na terenie Litwy tajnego więzienia CIA, gdzie przetrzymywano, przesłuchiowano i torturowano „nielegalnych wrogich kombatantów” – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Macedonia	<ul style="list-style-type: none"> – porwanie, przetrzymywanie, przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm i znęcanie się nad nimi – transfer więźniów w trybie nadzwyczajnym do tajnych więzień CIA – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Malawi	<ul style="list-style-type: none"> – porwanie, przetrzymywanie podejrzanych o terroryzm i znęcanie się nad nimi – transfer więźniów w trybie nadzwyczajnym do innych krajów
Malezja	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie w areszcie malezyjskim podejrzanych o terroryzm w trudnych warunkach – wydawanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innych krajów
Maroko	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie podejrzanych o terroryzm – zezwolenie na utworzenie tajnego więzienia CIA na terytorium Maroka – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Mauretania	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie, przetrzymywanie i przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm – wydanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innego kraju
Niemcy	<ul style="list-style-type: none"> – udział w przesłuchaniu przynajmniej jednej osoby podejrzanej o terroryzm – dostarczenie informacji CIA na temat osób podejrzanych o terroryzm – przyzwolenie na uprowadzenie i przetrzymywanie obywatela Niemiec w tajnych więzieniach CIA – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym

Państwo	Rola
Pakistan	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie, przetrzymywanie, przesłuchiwanie, torturowanie podejrzanych o terroryzm i znęcanie się nad nimi – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym – wydanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innego kraju
Polska	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na utworzenie na terenie Polski tajnego więzienia CIA, gdzie CIA przetrzymywała, przesłuchiwała, torturowała „nielegalnych wrogich kombatanów” i znęcała się nad nimi – udział w transferze więźniów do innych krajów w trybie nadzwyczajnym przy wykorzystaniu fałszywych planów lotów – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Portugalia	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Republika Południowej Afryki	<ul style="list-style-type: none"> – wydanie podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innego kraju
Rumunia	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na utworzenie tajnego więzienia CIA na terenie Rumunii – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Somalia	<ul style="list-style-type: none"> – udostępnienie obiektów do przesłuchiwania więźniów przez CIA – przetrzymywanie podejrzanych o terroryzm w podziemiach somalijskiej Agencji Bezpieczeństwa Narodowego
Sri Lanka	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Syria	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie podejrzanych o terroryzm
Szwecja	<ul style="list-style-type: none"> – zatrzymanie i transfer podejrzanych o terroryzm w trybie nadzwyczajnym do innych krajów – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Tajlandia	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na utworzenie na terytorium Tajlandii tajnego więzienia CIA, gdzie torturowano podejrzanych o terroryzm – udział w schwytaniu podejrzanych – wydawanie więźniów w trybie nadzwyczajnym do innych krajów – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Turcja	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie i przekazanie CIA co najmniej jednej osoby podejrzanej o terroryzm – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Uzbekistan	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie i przesłuchiwanie podejrzanych o terroryzm wydanych przez CIA w trybie nadzwyczajnym – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym

Państwo	Rola
Wielka Brytania	<ul style="list-style-type: none"> – wydawanie podejrzanych w trybie nadzwyczajnym do innych krajów – dostarczanie CIA informacji wywiadowczych umożliwiających zatrzymanie podejrzanych – przesłuchiwanie zatrzymanych – zapewnienie wsparcia logistycznego dla programu wydawania więźniów CIA w trybie nadzwyczajnym – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym
Włochy	<ul style="list-style-type: none"> – zezwolenie na wykorzystywanie przestrzeni powietrznej i lotnisk w celu transportu więźniów w trybie nadzwyczajnym – udział w wprowadzeniu i wydaniu osoby podejrzanej o terroryzm w trybie nadzwyczajnym do innego kraju
Zimbabwe	<ul style="list-style-type: none"> – przetrzymywanie osób podejrzanych o terroryzm – wydawanie więźniów w trybie nadzwyczajnym
Zjednoczone Emiraty Arabskie	<ul style="list-style-type: none"> – schwytanie, przetrzymywanie, przesłuchiwanie i torturowanie podejrzanych o terroryzm

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Singh, *Globalizing Torture. CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*, red. D. Berry, New York 2013, s. 62-118.

KONTROWERSJE WOKÓŁ RAPORTU SENACKIEJ KOMISJI DS. WYWIADU

W grudniu 2014 r. został opublikowany długo wyczekiwany raport dotyczący zatrzymywania i przesłuchiwania podejrzanych o terroryzm w ramach tajnych programów CIA uruchomionych po zamachach 9/11, który jest wynikiem pięcioletniego śledztwa senackiej Komisji ds. Wywiadu. Ujawniono 528 z ponad 6700 stron raportu sporządzonego na podstawie m.in. wewnętrznej dokumentacji agencji, w tym raportów i depesz wywiadowczych, notatek i maili pracowników CIA, materiałów informacyjnych, stenogramów przesłuchań. Raport w całości otrzymał Biały Dom, Centralna Agencja Wywiadowcza, Departamenty: Obrony, Sprawiedliwości i Stanu oraz Dyrektor Wywiadu Narodowego.

Chociaż finalna wersja raportu została zatwierdzona już w grudniu 2012 r., przez dwa lata trwała batalia pomiędzy Komisją a Centralną Agencją Wywiadowczą, która była przeciwna upublicznieniu dokumentu, obawiając się, że opinia publiczna oceni agentów jak oprawców, a nie patriotów chroniących Amerykanów przed terrorystami. Domagano się m.in. utajnienia niektórych informacji, takich jak np. pseudonimy agentów, którzy brali udział w przesłuchiowaniach zatrzymanych, w obawie przed ich identyfikacją i pociągnięciem do odpowiedzialności karnej przez sądy państw, których obywatele zostali poddani torturom. Sprzeciw wobec publikacji raportu wyrazili również republikanie⁴⁹. Ostatecznie, po dokonaniu zmian, streszczenie raportu

⁴⁹ Szerzej zob. M. Mazzetti, C. Hulse, *Senate Democrats Clash with White House on C.I.A. Torture Report*, „The New York Times” 2014, 20 XI, s. A21, [online] <https://www.nytimes.com/2014/11/21/>

zostało upublicznione, wywołując jednocześnie olbrzymie emocje i krytykę społeczności międzynarodowej.

Zadaniem członków Komisji wcale nie było udowodnienie, że agenci CIA dopuścili się tortur wobec zatrzymanych czy też że istniały tajne więzienia CIA na świecie. Informacje te zostały wcześniej ujawnione i w części potwierdzone nie tylko przez organizacje walczące o prawa człowieka, ale i dygnitarzy Białego Domu, w tym przez samego prezydenta Busha, który w 2010 r. przyznał, że zatwierdził „waterboarding”⁵⁰ jako jedną z metod przesłuchań wobec podejrzanych o terroryzm⁵¹.

Członkowie Komisji przeanalizowali ponad 6 mln stron dokumentów, skupiając się nad każdym ze 119 przypadków osób poddanych wzmocnionym technikom przesłuchań. Truizmem jest stwierdzenie, że tortury są złe, nieetyczne, niezgodne z obowiązującym prawem. Jednak członkom Komisji chodziło o sprawdzenie skuteczności wzmocnionych metod przesłuchań przy pozyskiwaniu cennych informacji wywiadowczych. Czy uzyskane w wyniku tortur zeznania były wymyślone czy prawdziwe? Czy dzięki nim udało się nie dopuścić do kolejnych zamachów? Czy doprowadziły do schwytania bądź zabicia terrorystów, w tym Osamy Bin Ladena? Na te wszystkie pytania możemy znaleźć odpowiedź w raporcie.

Pomimo że Komisja nie sformułowała szczegółowych zaleceń, sporządziła liczne wnioski i ustalenia. Pierwszym i najbardziej uderzającym w CIA wnioskiem było stwierdzenie, że zastosowanie przez agencję wzmocnionych technik przesłuchań nie było skutecznym sposobem pozyskiwania informacji i skłonienia zatrzymanych do współpracy. Analiza zapisów przesłuchań zatrzymanych doprowadziła członków Komisji do wniosku, iż stosowane przez agencję metody przyczyniły się do składania przez przesłuchiwanym (torturowanym) zmyślonych zeznań. Wskazano, iż Centralna Agencja Wywiadowcza celowo wprowadziła w błąd Białą Dom, Radę Bezpieczeństwa Narodowego, Departament Sprawiedliwości, Kongres i opinię publiczną, przekonując o zasadności stosowania kontrowersyjnych narzędzi, które w opinii przedstawicieli agencji nie dopuściły do kolejnych zamachów terrorystycznych na terenie USA i śmierci niewinnych ludzi⁵².

us/politics/no-headway-is-made-on-cia-torture-report.html?_r=0, 25 I 2017; D. Ignatius, *A Tortured Debate between Congress and the CIA*, „The Washington Post” 2014, 1 IV, [online] http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-a-tortured-debate-between-congress-and-the-cia/2014/04/01/3419fcc-b9d6-11e3-96ae-f2c36d2b1245_story.html, 10 I 2015; B. Klapper, *CIA Battles Senate Democrats Over Torture Report*, U.S. News, 11 XII 2014, [online] <http://www.usnews.com/news/articles/2014/12/11/cia-battles-senate-democrats-over-torture-report>, 10 I 2015.

⁵⁰ „Waterboarding”, czyli podtapianie praktykowane przez CIA, polega na przywiązaniu więźnia do ławki, zakryciu jego twarzy materiałem i polewaniu wody na usta i nos, wywołując uczucie tonięcia. Stosowanie tej metody powszechnie jest uznane za torturę. Szerzej zob. A. Buncombe, *What Is Waterboarding – and What Did It Do to CIA Prisoners?*, „The Independent” 2014, 10 XII, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/cia-torture-report-what-is-waterboarding-9915001.html>, 10 I 2015.

⁵¹ Zob. J.R. Smith, *In New Memoir, Bush Makes Clear He Approved Use of Waterboarding*, „The Washington Post” 2010, 3 XI, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/03/AR2010110308082.html>, 10 I 2015.

⁵² *The Senate Committee's Report on the C.I.A.'s Use of Torture...*, s. 1-16.

Wyniki analizy 20 najbardziej znanych działań agencji, przedstawianych jako sukcesy antyterrorystyczne CIA, podważyły prawdziwość informacji przekazywanych opinii publicznej. W niektórych przypadkach nie było nawet związku pomiędzy informacjami uzyskanymi w trakcie przesłuchań zatrzymanych a działaniami antyterrorystycznymi agencji. Raport wskazuje, iż większość kluczowych informacji wywiadowczych pochodziła z innych źródeł niż zeznania torturowanych więźniów. Komisja zakwestionowała jeden z największych sukcesów agencji – zlokalizowanie kryjówki Osamy Bin Ladena, do której miały doprowadzić zeznania uzyskane podczas torturowania zatrzymanych członków Al-Kaidy. Raport nie tylko podważył prawdziwość informacji prezentowanych przez CIA, ale również ukazał nieefektywność programów uruchomionych po zamachach 9/11. Z dokumentu wynika, że do kryjówki przywódcy Al-Kaidy doprowadziły tradycyjne metody w postaci wywiadu elektronicznego, a nie zeznania torturowanych osób. Co więcej, w dokumencie stwierdzono, iż metody wykorzystywane podczas przesłuchań były o wiele bardziej brutalne, a warunki przetrzymywania więźniów gorsze, niż wynikało to z informacji przedstawionych przez agencję zarówno decydom, jak i opinii publicznej.

Autorzy raportu zarzucają Centralnej Agencji Wywiadowczej skuteczne utrudnianie nadzoru Białego Domu nad jej działaniami, dostarczanie rządowi błędnych bądź niekompletnych informacji o funkcjonowaniu programu. Według raportu do 2006 r. nikt z CIA, w tym dyrektor jednostki, George Tenet, nie poinformował prezydenta George'a W. Busha o wzmocnionych technikach wykorzystywanych podczas przesłuchań więźniów oraz lokalizacji tajnych więzień CIA poza terytorium USA. Obok dezinformacji Centralnej Agencji Wywiadowczej zarzucono utrudnianie pracy innym agencjom rządowym, w tym Federalnemu Biuru Śledczemu, Departamentowi Stanu czy dyrekcji narodowego wywiadu.

Komisja stwierdziła, iż więźniowie przetrzymywani w ramach programu CIA byli poddani technikom przesłuchań, które nie zostały wcześniej zatwierdzone przez Departament Sprawiedliwości czy autoryzowane przez centralę wywiadu. CIA zarzucono ponadto brak kompleksowej kontroli, kompletnej listy osób zatrzymanych i poddanych wzmocnionych technikom przesłuchań. 26 na 119 więźniów zatrzymano przez pomyłkę czy w wyniku innych błędów agencji. Co istotne, w raporcie stwierdzono, że pracownicy agencji, w tym oficerowie CIA, bardzo rzadko byli rozliczani i usuwani ze stanowiska za poważne naruszenie zasad, prawa, niewłaściwe działania, błędy w zarządzaniu, pomyłkowe zatrzymania, a nawet śmierć czy obrażenia ciała więźniów. Większość przesłuchań było przeprowadzanych przez psychologów cywilnych wynajętych przez agencję. Zdaniem członków Komisji agencja zmarginalizowała i zignorowała krytykę oraz zastrzeżenia dotyczące działalności CIA wobec podejrzanych o terroryzm⁵³.

Zlekceważono nie tylko krytykę i zalecenia wewnętrzne, ale również międzynarodowe. W maju 2006 r. ukazał się raport Komisji ONZ przeciwko torturom (*The United Nations Committee Against Torture*), w którym wezwano władze USA do zamknięcia wszystkich tajnych więzień na świecie oraz pociągnięcia do odpowiedzialności

⁵³ Tamże.

osób, które wyraziły zgodę na tortury wobec zatrzymanych i je autoryzowały. Komisja zaleciła również administracji Busha odejście od praktyki przenoszenia więźniów do krajów, w których stosuje się tortury. Krytyce poddano ponadto przetrzymywanie więźniów w bazie w Guantanamo przez nieokreślony czas⁵⁴.

Po publikacji raportu Kongresu na USA spadła międzynarodowa krytyka. Supermocarstwu zarzucano hipokryzję, mierzenie rzeczy podwójną miarą, ukrywanie karygodnych działań za maską sprawiedliwości i wolności. Ameryka okryła się wstydem. Najpotężniejszą demokrację na świecie, która powinna kierować się wysokimi standardami moralnymi, porównywano do barbarzyńców⁵⁵. Jak się można było spodziewać, w obronie działań antyterrorystycznych CIA po 9/11 wystąpiła administracja. Sam George W. Bush jeszcze w przededniu publikacji raportu Kongresu bronił pracowników agencji, nazywając ich *patriotami i dobrymi ludźmi*. W opinii Busha raport nie umniejsza ich zasług dla kraju⁵⁶. Również były wiceprezydent Dick Cheney stanął w obronie programu przesłuchań stosowanych przez CIA, twierdząc, że jej działania były całkowicie usprawiedliwione i bez wahania ponownie podjąłby taką samą decyzję. *Zrobiliśmy dokładnie to, co trzeba było zrobić, aby złapać tych, którzy byli winni zamachom 9/11 i aby zapobiec kolejnym atakom terrorystycznym, i to nam się udało*⁵⁷.

Urzędujący prezydent Barack Obama stwierdził, że praktyki stosowane przez CIA, dopuszczające tortury podczas przesłuchań, są sprzeczne z amerykańskimi wartościami. I chociaż po objęciu urzędu Obama zakazał stosowania tortur, to po publikacji raportu przyznał, że poprzednia administracja stanęła przed trudną decyzją dotyczącą sposobu prowadzenia wojny z terroryzmem i niedopuszczenia do kolejnych zamachów. *Nikt nie może w pełni zrozumieć, jak to jest być odpowiedzialnym za bezpieczeństwo i ochronę Amerykanów w następstwie najgorszego ataku, jaki miał miejsce na naszej ziemi*⁵⁸ – podkreślał prezydent Obama.

⁵⁴ Zob. Human Rights Watch, *U.N. Torture Committee Critical of U.S.*, 19 V 2006, [online] <http://www.hrw.org/news/2006/05/18/un-torture-committee-critical-us>, 12 I 2015.

⁵⁵ J. Glum, L. Moftah, *International Newspapers React to CIA Torture Report: Media Responses Range from Anger to Apathy*, „International Business Times” 2014, 10 XII, [online] <http://www.ibtimes.com/international-newspapers-react-cia-torture-report-media-responses-range-anger-apathy-1747201>, 12 I 2015.

⁵⁶ M. Quinn, *Bush Defends CIA „Patriots” on Eve of Senate’s „Torture Report”*, The Daily Signal, 8 XII 2014, [online] <http://dailysignal.com/2014/12/08/bush-defends-cia-patriots-eve-senates-torture-report/>, 12 I 2015; *Bush Refutes CIA Torture Report to CNN’s Candy Crowley*, CNN Press Room, 8 XII 2014, [online] <http://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2014/12/08/bush-refutes-cia-torture-report-to-cnns-candy-crowley/>, 12 I 2015.

⁵⁷ D. Sherfinski, *Dick Cheney: CIA Torture Report Is „Full of Crap”*, „The Washington Times” 2014, 11 XII, [online] <http://www.washingtontimes.com/news/2014/dec/11/dick-cheney-cia-torture-report-full-of-crap/>, 12 I 2015.

⁵⁸ A. Alman, *Obama Responds to CIA Torture Report: Enhanced Interrogation „Contrary to Our Values”*, „The Huffington Post” 2014, 9 XII, [online] http://www.huffingtonpost.com/2014/12/09/obama-cia-torture-report_n_6295336.html, 12 I 2015; F.B. Bruton, *President Obama: CIA’s Post-9/11 Torture Was „Contrary to Who We Are”*, NBC News, 10 XII 2014, [online] <http://www.nbcnews.com/storyline/cia-torture-report/president-obama-cias-post-9-11-torture-was-contrary-who-n265276>, 12 I 2015.

Mogłoby się wydawać, że program zezwalający na tortury jest postrzegany przez Amerykanów jako haniebnny relikwyt przeszłości, usprawiedliwiony wyjątkowymi okolicznościami – atmosferą paraliżującego strachu i presją wobec służb bezpieczeństwa, aby schwytac i ukarać sprawców. Jak jednak wskazują badania opinii publicznej przeprowadzone po publikacji raportu Kongresu, większość Amerykanów jest gotowa zaakceptować tortury, aby ochronić kraj przed kolejnym zamachem. Ponad 50% respondentów uznało, że zastosowanie wzmocnionych technik przesłuchań wobec podejrzanych o terroryzm było uzasadnione, blisko 60% popierało praktyki CIA. Co ciekawe, pomimo że raport Kongresu kategorycznie stwierdził, iż tortury były nieskutecznym narzędziem pozyskiwania informacji, większość Amerykanów uważa, że metody wykorzystywane przez CIA pomogły zapobiec kolejnym atakom terrorystycznym⁵⁹.

Były dyrektor CIA w administracji Busha Michael Hayden, pełniący funkcję szefa agencji w latach 2006-2009, stwierdził, iż raport stanowi jednostronny punkt widzenia, jako że został sporządzony wyłącznie przez demokratów, a działania podjęte przez Centralną Agencję Wywiadowczą po 9/11 *wyrażały wolę narodu amerykańskiego*. Podważył także zdanie Komisji, jakoby prezydent Bush, Kongres i prokurator generalny nie byli informowani o działaniach agencji, wskazując, iż decyzja o zastosowaniu wzmocnionych technik przesłuchań zyskała aprobatę na wszystkich szczeblach. Hayden podkreślił ponadto, że agencja nie torturowała więźniów, ponieważ techniki wykorzystywane przez CIA zostały zaaprobowane przez władze, tym samym miały status legalny⁶⁰.

Wyniki pracy Komisji nie są łatwe do oceny. Same okoliczności odtajnienia raportu wywołują wiele pytań. Wielomiesięczna batalia pomiędzy CIA i Komisją, a także pomiędzy demokratami i republikanami nie stanowi zaskoczenia. Centralna Agencja Wywiadowcza słusznie obawiała się, iż publikacja raportu przyniesie wiele zarzutów i zastrzeżeń co do metod jej funkcjonowania. Republikanie wiedzieli, że ciężar odpowiedzialności spadnie na nich ze względu na to, iż haniebne praktyki miały miejsce za kadencji republikańskiej administracji. Tym samym zapowiadali, że po przejęciu władzy zablokują publikację raportu. Zastanawiająca jest natomiast zdeterminowana postawa demokratów. Przewodnicząca senackiej Komisji ds. Wywiadu Dianne Feinstein zaciekle walczyła o publikację dokumentu, zdając sobie sprawę, iż grudzień 2014 r. jest ostatnim momentem przed zmianą władzy w Kongresie. Czy rzeczywiście demokratami kierowały idealistyczne przesłanki? Czy chcieli pokazać, jak dojrzałą mają

⁵⁹ W.A. Galston, *Americans Have Taken Ownership of the CIA's Interrogation Program*, Brookings Institution, 17 XII 2014, [online] <http://www.brookings.edu/blogs/fixgov/posts/2014/12/17-americans-views-cia-program-opinion-galston>, 12 I 2015; M. Murray, *Majority of Americans Believe CIA's Harsh Interrogation Tactics Were Acceptable*, NBC News, 16 XII 2014, [online] <http://www.nbcnews.com/storyline/cia-torture-report/majority-americans-believe-cias-harsh-interrogation-tactics-were-acceptable-n269211>, 13 I 2015.

⁶⁰ M. Zennie, *„It Was the Will of the American People”: Former CIA Director Hayden Defends Torture of Terror Suspects and Calls Senate Report a One-sided „Screed”*, MailOnline, 10 XII 2014, [online] <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2868426/Hayden-defends-terrorism-era-interrogation-tactics.html>, 13 I 2015.

demokrację? Sam prezydent Obama stwierdził, że *jedną z rzeczy, która odróżnia nas od innych krajów, jest to, że kiedy popełnimy błędy, przyznajemy się do nich*⁶¹. Ale skoro nadszedł czas rozliczeń, to dlaczego raport Komisji nie zawiera wniosku o potrzebie pociągnięcia do odpowiedzialności osób odpowiadających za tortury, pomimo ujawnienia tak licznych dowodów? Czy zdaniem Amerykanów w ramach „oczyszczenia” wystarczy przyznać się do błędów, bez poniesienia konsekwencji? A może determinację demokratów w zakresie publikacji raportu należy rozpatrywać w kategoriach rozgrywek politycznych między partiami? Być może jest to element kampanii wyborczej w wyścigu do Białego Domu? Bez względu na wyżej przedstawione rozterki należy przyznać, iż raport Komisji jest jednostronny, ponieważ przedstawia wnioski wyłącznie jej demokratycznych członków⁶².

W odpowiedzi republikanie przedstawili własny 167-stronicowy raport, w którym stwierdzili, że program przesłuchań CIA ratował życie Amerykanom i odegrał kluczową rolę w osłabieniu Al-Kaidy oraz wyeliminowaniu wielu zagrożeń terrorystycznych. W dokumencie stwierdzono, że demokraci selektywnie dobrali przykłady w celu obarczenia winą CIA. Za największą wadę raportu uznano wysunięcie wniosków wyłącznie na podstawie analizy dokumentów i nagrań bez przesłuchania rzeczywistych uczestników, w tym byłych szefów CIA i analityków. Odrzucono również stwierdzenie, jakoby prezydent nie był informowany o działaniach agencji, na które musiał wydać zgodę. Raport Komisji w opinii republikanów jest elementem walki politycznej i został sporządzony na podstawie błędnie przeprowadzonej analizy. Tym samym wysunięte wnioski postrzegają jako fałszywe i nierzetelne⁶³.

Również Centralna Agencja Wywiadowcza nie pozostała bierna wobec raportu Komisji ds. Wywiadu i w odpowiedzi opublikowała 136-stronicowy dokument. Chociaż CIA przyznała się do popełnienia wielu błędów podczas obowiązywania programu tajnych więzień, to jednocześnie zapewniła, że wzmocnione techniki przesłuchań były skuteczną metodą w pozyskiwaniu kluczowych informacji i gwarantowały powodzenie operacji takich jak rozbicie Al-Kaidy i zabicie Osamy Bin Ladena. W dokumencie stwierdzono, że na 20 analizowanych przez Komisję senacką przypadków w 11 tortury były skuteczne i pomocne w schwytaniu terrorystów oraz zapobieżeniu kolejnym zamachom na skalę tych z 11 września 2001 r.⁶⁴

⁶¹ Cyt. za: B. Bruton, *President Obama...*

⁶² Nie odbyło się to bez winy republikanów, którzy już na początku odmówili pracy nad dokumentem.

⁶³ *Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program*, Senate Select Committee on Intelligence, 5 XII 2014, [online] <http://www.intelligence.senate.gov/study2014/minority-views.pdf>, 13 I 2015.

⁶⁴ *Memorandum: CIA Comments on the Senate Select Committee on Intelligence Report on the Rendition, Detention, and Interrogation Program*, Director CIA, Washington, 8 XII 2014, [online] www.cia.gov/library/reports/CIA_June2013_Response_to_the_SSCI_Study_on_the_Former_Detention_and_Interrogation_Program.pdf, 13 I 2015.

PODSUMOWANIE

Raport senackiej Komisji ds. Wywiadu wywołał gorącą dyskusję na wielu płaszczyznach: prawnej, etycznej, politycznej. Chociaż wnioski Komisji nie stanowią przełomu, to rzucają cień na prowadzone podczas kadencji George'a W. Busha działania antyterrorystyczne. Tłumacząc się względami bezpieczeństwa, ponizano, bito, torturowano ludzi. Odebrano im prawo do adwokata, bezstronnego procesu przed niezawisłym sądem. Osoby podejrzane porywano niespodziewanie z ulicy, wyprowadzono z domu, zakładano im kaptur na głowę, skuwano ręce i wywożono do innego kraju. Bez prawa do kontaktu z rodziną przetrzymywano w więzieniu przez bliżej nieokreślony czas. Modelowa demokracja dopuściła się torturowania ludzi. Zachowując przy tym sporą dawkę hipokryzji, ponieważ więźniów torturowano na wodach terytorialnych albo w państwach, które odznaczają się niskim poziomem przestrzegania prawa, jak chociażby Afganistan, bądź w państwach, gdzie „kupiono” przychyłność służb, jak np. Polska⁶⁵. Raport Komisji zadaje kłam informacjom przekazywanym przez CIA odnośnie do skuteczności tortur w pozyskiwaniu cennych informacji, a także poziomie brutalności stosowanych metod przełamywania oporu. Kolejnym ciosem w agencję było obalenie jej najważniejszych sukcesów antyterrorystycznych, które miały być zrealizowane dzięki skuteczności programu tajnych więzień. Według raportu Komisji to właśnie tradycyjne środki i metody wykorzystywane przez wywiad doprowadziły do kryjówki Osamy Bin Ladena. Do tego dezinformacja, okłamywanie opinii publicznej, Białego Domu i Kongresu rzuciło cień na funkcjonowanie i zarządzanie Centralną Agencją Wywiadowczą.

Administracja prezydenta Busha chciała przekonać opinię publiczną, że wszyscy zatrzymani i torturowani byli groźnymi terrorystami. Propaganda zastraszania miała na celu odwrócenie uwagi od łamania podstawowych praw gwarantowanych przez społeczność międzynarodową. Taktyka okazała się skuteczna. Strach przed terrorystami jest na tyle silny, że nawet kilkanaście lat po zamachach w USA większość Amerykanów sprzeciwia się zamknięciu więzienia w Guantanamo i przewiezieniu zatrzymanych do więzień w USA⁶⁶ oraz popiera metody przesłuchań z wykorzystaniem tortur⁶⁷. Wydaje się, że po zamachach 9/11 administracja Busha przyjęła maksymę Machiavellego „cel uświęca środki”, zapominając, że poprzez stosowanie przemocy, tortur, naruszanie prawa i lekceważenie opinii innych uczestników stosunków międzynarodowych osłabia wojnę z terroryzmem i wzmacnia siłę swoich wrogów, dając im kolejne argumenty ułatwiające rekrutowanie chętnych do wojny przeciwko amerykańskiemu imperializmowi.

⁶⁵ W. Czuchnowski i in., *30 milionów dolarów od CIA*, „Gazeta Wyborcza” 2014, 12 XII, [online] http://wyborcza.pl/1,75478,17118119,30_milionow_dolarow_od_CIA.html, 13 I 2015.

⁶⁶ J. McCarthy, *Americans Continue to Oppose Closing Guantanamo Bay*, Gallup, 13 VI 2014, [online] <http://www.gallup.com/poll/171653/americans-continue-oppose-closing-guantanamo-bay.aspx>, 13 I 2015.

⁶⁷ W.A. Galston, *Americans...*

BIBLIOGRAFIA

- About Us*, Open Society Foundations, [online] <http://www.opensocietyfoundations.org/about>.
- Alman A., *Obama Responds to CIA Torture Report: Enhanced Interrogation „Contrary to Our Values”*, „The Huffington Post” 2014, 9 XII, [online] http://www.huffingtonpost.com/2014/12/09/obama-cia-torture-report_n_6295336.html.
- Amnesty International, *Memorandum to the U.S. Government on the Rights of People in U.S. Custody in Afghanistan and Guantanamo Bay*, IV 2002 [online] <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/053/2002/en>.
- Amnesty International, *United States of America: Guantánamo and beyond: The Continuing Pursuit of Unchecked Executive Power*, I V 2005, [online] <https://www.amnesty.org/en/documents/amr51/083/2005/en/>.
- Arenas-Hidalgo N., *The International Responsibility of EU in US „Extraordinary Renditions” of Suspected Terrorists*, [w:] *International Legal Dimension of Terrorism*, red. P.A. Fernández-Sánchez, Leiden 2009, *International Humanitarian Law Series*, 23.
- Benedetto R., *Bush Defends Interrogation Practices: „We Do Not Torture”*, „USA Today” 2005, 7 XI, [online] http://usatoday30.usatoday.com/news/washington/2005-11-07-bush-terror-suspects_x.htm.
- Black site*, [w:] *Collins English Dictionary*, [online] <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/black-site>.
- Bravin J., Jaffe G., *Rumsfeld Approved Methods for Guantanamo Interrogations*, „The Wall Street Journal” 2004, 10 VI, [online] <http://www.wsj.com/articles/SB108682697155933408>.
- Bruton F.B., *President Obama: CIA’s Post-9/11 Torture Was „Contrary to Who We Are”*, NBC News, 10 XII 2014, [online] <http://www.nbcnews.com/storyline/cia-torture-report/president-obama-cias-post-9-11-torture-was-contrary-who-n265276>.
- Bumiller E., Johnston D., *Bush to Subject Terrorism Suspects to Military Trials*, „The New York Times” 2001, 14 XI, [online] <http://www.nytimes.com/2001/11/14/national/14DETA.html?pagewanted=1>.
- Buncombe A., *What Is Waterboarding – and What Did It Do to CIA Prisoners?*, „The Independent” 2014, 10 XII, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/cia-torture-report-what-is-waterboarding-9915001.html>.
- Bush Admits to CIA Secret Prisons*, BBC News, 7 IX 2006, [online] <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5321606.stm>.
- Bush G.W., *Address to a Joint Session of Congress and the American People*, The White House, 20 IX 2001, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>.
- Bush G.W., *Memorandum: Humane Treatment of Taliban and al Qaeda Detainees*, The White House, 7 II 2002, [online] http://www.pegc.us/archive/White_House/bush_memo_20020207_ed.pdf.
- Bush G.W., *Military Order of November 13, 2001: Detention, Treatment, and Trial of Certain Non-Citizens in the War Against Terrorism*, „Presidential Documents, Federal Register” 2001, Vol. 66, nr 222.

- Bush Refutes CIA Torture Report to CNN's Candy Crowley, CNN Press Room, 8 XII 2014, [online] <http://cnnpressroom.blogs.cnn.com/2014/12/08/bush-refutes-cia-torture-report-to-cnns-candy-crowley/>.
- Civil Rights and the War*, ABC News/Washington Post Poll, 27 XI 2001, [online] <http://abcnews.go.com/images/PollingUnit/872a1%20Civil%20Rights%20and%20the%20War.pdf>.
- Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program*, Senate Select Committee on Intelligence, 5 XII 2014, [online] <http://www.intelligence.senate.gov/study2014/minority-views.pdf>.
- Czuchnowski W. i in., *30 milionów dolarów od CIA*, „Gazeta Wyborcza” 2014, 12 XII, [online] http://wyborcza.pl/1,75478,17118119,30_milionow_dolarow_od_CIA.html.
- Disarmament and International Security*, Stockholm International Peace Research Institute, VIII 2001.
- Dörmann K., *The Legal Situation of „Unlawful/Unprivileged Combatants”*, „International Review of the Red Cross” 2003, Vol. 85, nr 849, [online] <https://doi.org/10.1017/S0035336100103521>.
- Edgar T.H., *Memorandum to Congress on President Bush's Order Establishing Military Tribunals*, American Civil Liberties Union, 29 XI 2001, [online] <http://www.aclu.org/technology-and-liberty/memorandum-congress-president-bushs-order-establishing-military-tribunals>.
- Elsea J.K., *Detention of American Citizens as Enemy Combatants*, Washington 2004, CRS Report for Congress, RL31724.
- Elsea J.K., *Treatment of „Battlefield Detainees” in the War on Terrorism*, Washington 2007, CRS Report for Congress, RL31367.
- Fisher L., *Detention and Military Trial of Suspected Terrorists: Stretching Presidential Power*, „Journal of National Security Law & Policy” 2006, Vol. 2, nr 1.
- Galston W.A., *Americans Have Taken Ownership of the CIA's Interrogation Program*, Brookings Institution, 17 XII 2014, [online] <http://www.brookings.edu/blogs/fixgov/posts/2014/12/17-americans-views-cia-program-opinion-galston>.
- Glum J., Moftah L., *International Newspapers React to CIA Torture Report: Media Responses Range from Anger to Apathy*, „International Business Times” 2014, 10 XII, [online] <http://www.ibtimes.com/international-newspapers-react-cia-torture-report-media-responses-range-anger-apaty-1747201>.
- Guantánamo by the Numbers*, Human Rights First, 11 XII 2014, [online] <http://www.human-rightsfirst.org/sites/default/files/gtmo-by-the-numbers.pdf>.
- Haynes W., *Enemy Combatants*, Council on Foreign Relations, 12 XII 2002, [online] <http://www.cfr.org/international-law/enemy-combatants/p5312>.
- Human Rights Watch, U.N. Torture Committee Critical of U.S., 19 V 2006, [online] <http://www.hrw.org/news/2006/05/18/un-torture-committee-critical-us>.
- Ignatius D., *A Tortured Debate between Congress and the CIA*, „The Washington Post” 2014, 1 IV, [online] http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-a-tortured-debate-between-congress-and-the-cia/2014/04/01/3419fcc-b9d6-11e3-96ae-f2c36d2b1245_story.html.

- Johnston D., *At a Secret Interrogation, Dispute Flared Over Tactics*, „The New York Times” 2006, 10 IX, [online] http://www.nytimes.com/2006/09/10/washington/10detain.html?pagewanted=all&_r=0.
- Klapper B., *CIA Battles Senate Democrats Over Torture Report*, U.S. News, 11 XII 2014, [online] <http://www.usnews.com/news/articles/2014/12/11/cia-battles-senate-democrats-over-torture-report>.
- Konwencja Geneewska o traktowaniu jeńców wojennych (III konwencja genewska)*, [w:] *Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku*, Dz.U. 1956, nr 38, poz. 175.
- Mania A., Laidler P., *Kontrowersje wokół „The USA Patriot Act”*, „Sprawy Międzynarodowe” 2004, nr 3.
- Mazzetti M., Hulse C., *Senate Democrats Clash with White House on C.I.A. Torture Report*, „The New York Times” 2014, 20 XI, [online] https://www.nytimes.com/2014/11/21/us/politics/no-headway-is-made-on-cia-torture-report.html?_r=0.
- McCarthy J., *Americans Continue to Oppose Closing Guantanamo Bay*, Gallup, 13 VI 2014, [online] <http://www.gallup.com/poll/171653/americans-continue-oppose-closing-guantanamo-bay.aspx>.
- Meisels T., *Combatants – Lawful and Unlawful*, „Law and Philosophy” 2007, Vol. 26, nr 1, [online] <http://dx.doi.org/10.1007/s10982-005-5917-2>.
- Memorandum: CIA Comments on the Senate Select Committee on Intelligence Report on the Rendition, Detention, and Interrogation Program*, Director CIA, Washington, 8 XII 2014, [online] http://www.cia.gov/library/reports/CIA_June2013_Response_to_the_SSCI_Study_on_the_Former_Detention_and_Interrogation_Program.pdf.
- Military Tribunals*, Constitutional Rights Foundation, [online] <http://www.crf-usa.org/america-responds-to-terrorism/military-tribunals.html>.
- Mintz J., *Most at Guantanamo to Be Freed or Sent Home, Officer Says*, „The Washington Post” 2004, 6 X, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A9626-2004Oct5.html>.
- Most Guantanamo Detainees Are Innocent: Ex-Bush Official*, CBC News, 19 III 2009, [online] <http://www.cbc.ca/news/world/most-guantanamo-detainees-are-innocent-ex-bush-official-1.804550>.
- Murray M., *Majority of Americans Believe CIA's Harsh Interrogation Tactics Were Acceptable*, NBC News, 16 XII 2014, [online] www.nbcnews.com/storyline/cia-torture-report/majority-americans-believe-cias-harsh-interrogation-tactics-were-acceptable-n269211.
- The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, [online] <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/index.htm>.
- The National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *The 9/11 Commission Report*, 26 VII 2004, [online] <http://govinfo.library.unt.edu/911/report/911Report.pdf>.
- National Day of Prayer and Remembrance for the Victims of the Terrorist Attacks on September 11, 2001*, The White House, 13 IX 2001, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010913-7.html>.
- Pfiffner J.P., *George W. Bush as Chief Executive*, [w:] *Assessing the George W. Bush Presidency. A Tale of Two Terms*, red. A. Wroe, J. Herberts, Edinburgh 2009.

- Priest D., *CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons*, „The Washington Post” 2005, 2 XI, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/11/01/AR2005110101644.html>.
- Priest D., Gellman B., *U.S. Decries Abuse but Defends Interrogations*, „The Washington Post” 2002, 26 XII, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/06/09/AR2006060901356.html>.
- Priest D., Graham B., *Guantanamo List Details Approved Interrogation Methods*, „The Washington Post” 2004, 10 VI, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A29742-2004Jun9.html>.
- Quinn M., *Bush Defends CIA „Patriots” on Eve of Senate’s „Torture Report”*, The Daily Signal, 8 XII 2014, [online] <http://dailysignal.com/2014/12/08/bush-defends-cia-patriots-eve-senates-torture-report/>.
- Relyea H.C., *Terrorist Attacks and National Emergencies Act Declarations*, Washington 2003, *CRS Report for Congress*, RS21017.
- Roach K., *The 9/11 Effect. Comparative Counter-Terrorism*, Cambridge–New York 2011.
- Sadat L.A., *A Presumption of Guilt: The Unlawful Enemy Combatant and the U.S. War on Terror*, „Denver Journal of International Law and Policy” 2009, Vol. 37, nr 4, [online] <http://djilp.org/wp-content/uploads/2011/08/Sadat-Final.pdf>.
- Sassòli M., *The Role of Human Rights and International Humanitarian Law in New Types of Armed Conflicts*, [w:] *International Human Rights and Humanitarian Law. Pas de Deux*, red. O. Ben-Naftali, Oxford 2011, *Collected Courses of the Academy of European Law*, 19/1.
- The Senate Committee’s Report on the C.I.A.’s Use of Torture*, „The New York Times” 2014, 9 XII, [online] <http://www.nytimes.com/interactive/2014/12/09/world/cia-torture-report-document.html>.
- Separation of Powers and Checks and Balances*, Legal Information Institute, Cornell Law School, [online] http://www.law.cornell.edu/anncon/html/art1frag1_user.html.
- Shah A., *World Military Spending*, Global Issues, 30 VI 2013, [online] <http://www.globalissues.org/article/75/world-military-spending>.
- Shenon Ph., *Report on USA Patriot Act Alleges Civil Rights Violations*, „The New York Times” 2003, 21 VII, [online] <http://www.nytimes.com/2003/07/21/politics/21JUST.html?src=pm&pagewanted=1>.
- Sherfinski D., *Dick Cheney: CIA Torture Report Is „Full of Crap”*, „The Washington Times” 2014, 11 XII, [online] <http://www.washingtontimes.com/news/2014/dec/11/dick-cheney-cia-torture-report-full-of-crap/>.
- Singh A., *Globalizing Torture. CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*, red. D. Berry, New York 2013.
- Sköns E. i in., *Military Expenditure and Arms Production*, [w:] *SIPRI Yearbook 2001. Armaments, Disarmaments and International Security*, Oxford 2001.
- Smith J.R., *In New Memoir, Bush Makes Clear He Approved Use of Waterboarding*, „The Washington Post” 2010, 3 XI, [online] <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/11/03/AR2010110308082.html>.
- U.S., Critics Debate whether Detainees Are POWs*, CNN, 23 I 2002, [online] <http://edition.cnn.com/2002/US/01/22/ret.guantanamo.detainees/index.html>.

- Venzke I., *Legal Contestation about „Enemy Combatants”: On the Exercise of Power in Legal Interpretation*, „Journal of International Law & International Relations” 2009, Vol. 5.
- Waśko-Owsiejczuk E., *Polityka bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 2001-2009*, Kraków 2014.
- Zennie M., „*It Was the Will of the American People*”: *Former CIA Director Hayden Defends Torture of Terror Suspects and Calls Senate Report a One-sided „Screed”*, MailOnline, 10 XII 2014, [online] <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2868426/Hayden-defends-terrorism-era-interrogation-tactics.html>.

Dr Ewelina WAŚKO-OWSIEJCZUK – adiunkt w Instytucie Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku, którego jest absolwentką. Ukończyła również Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (magister politologii, doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce). Prowadzi badania nad polityką zagraniczną i bezpieczeństwa USA, stosunkami międzynarodowymi w regionie Bliskiego Wschodu oraz bezpieczeństwem międzynarodowym ze szczególnym uwzględnieniem problematyki zwalczania terroryzmu. Autorka monografii: *Polityka bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych Ameryki w latach 2001-2009*, Kraków 2014.